

Funkcjonowanie nowszych zapożyczeń w języku polskim (na przykładzie terminologii medycznej)

Rozwój medycyny i postęp technologiczny są warunkami stałego wzbogacenia słownictwa medycznego, w tym zwłaszcza terminologii fachowej. Szczególne miejsce zajmują w tej warstwie słownictwa zapożyczenia, przejmowane z języków obcych dla oznaczenia nowych pojęć we współczesnym języku naukowym medycznym. Problem kontaktów międzyjęzykowych we współczesnej lingwistyce polskiej jest więc coraz częściej włączany do szeregu najbardziej aktualnych kwestii językowych - zarówno w zakresie badania konkretnego materiału językowego, jak i w rozwiązywaniu szeregu problemów teoretycznych, związanych z funkcjonowaniem języka.

Przedmiotem analizy przedstawionej w artykule są teksty o tematyce medycznej, a dokładniej farmaceutycznej. Celem jest stwierdzenie, jak dużo jest w nich zapożyczeń z języków obcych. Jako materiał badawczy wybrałam *ulotki* dołączane do *medykamentów, które przebadalam pod kątem* liczebności zapożyczeń.

Według „Encyklopedii językoznawstwa ogólnego”: „zapożyczenie językowe to element przejęty z obcego języka. Najczęściej jest nim wyraz, rzadziej prefiks lub sufiks.” (Polański 2003)

W „Nowym słowniku poprawnej polszczyzny” zapożyczenia językowe są określone jako: „obce w strukturze danego języka wyrazy, zwroty, typy derywatów, formy fleksyjne, konstrukcje składniowe, związki frazeologiczne. Powszechnie przyjęta klasyfikacja zapożyczeń jest oparta na trzech kryteriach: przedmiotu zapożyczenia, pochodzenia i stopnia” (Markowski 2002).

Kryteria, według których można klasyfikować zapożyczenia są różne. Dla przykładu E. Haugen dzieli zapożyczenia na cztery grupy: zapożyczenia właściwe, hybrydy, kalki i zapożyczenia semantyczne (Haugen 1950: 213).

A. Markowski podaje trzy kryteria, na których oparta jest klasyfikacja zapożyczeń: kryterium przedmiotu zapożyczenia, kryterium stopnia pochodzenia i stopnia przyswojenia zapożyczonego słowa. Do kryterium przedmiotu zapożyczenia należą: zapożyczenia właściwe, strukturalne – „kalki”, semantyczne, zapożyczenia sztuczne, zapożyczenia fonetyczne, zapożyczenia gramatyczne. Kryterium stopnia pochodzenia mówi o tym, skąd pochodzą pożyczki. Ten podział mówi o kontaktach z innymi językami: anglicyzmy, arabizmy, bohemizmy, galicyzmy, germanizmy, hellenizmy, italianizmy, japonizmy, jidyszyzmy, łacynizmy, polonizmy, sławizmy, wschodniosłowiańskie i inne. Kryterium stopnia przyswojenia: cytaty, wyrazy częściowo przyswojone, wyrazy całkowicie przyswojone (brak orzeczenia) (Markowski 2002: 1773).

B. Hałas dzieli zapożyczenia na fonetyczne (polegają na przeniesieniu do polszczyzny jednostki leksykalnej bez zmiany jej postaci (w całości); modyfikacje

mogą polegać na spolszczeniu formy dźwiękowej, czasem graficznej zapożyczonego wyrazu oraz narzuceniu mu polskich form odmiany), morfemowe (powstają wtedy, gdy „są dołączane rodzime morfemy słowotwórcze”, sztuczne (czyli hybrydy -to słowa o częściowo spolszczonym składzie morfemowym,) i strukturalne (kalki) (Hałas 1995: 85).

Materiał badawczy przedstawiony w artykule stanowi 65 ulotek z różnych rodzajów ATC (Klasyfikacja anatomiczno-terapeutyczno-chemiczna leków). Analizowałam ulotki, przeznaczone zarówno dla fachowców, jak i dla pacjentów. Wzięłam też pod uwagę wszystkie działy medycyny uwzględnione w klasyfikacji anatomiczno-terapeutyczno-chemicznej, stanowiącej system porządkujący leki oraz inne środki i produkty wykorzystywane w medycynie:

- A – Przewód pokarmowy i metabolizm
- B – Krew i układ krwiotwórczy
- C – Układ sercowo-naczyniowy
- D – Dermatologia
- G – Układ moczowo-płciowy i hormony płciowe
- H – Leki hormonalne do stosowania wewnętrznego (bez hormonów płciowych)
- J – Leki stosowane w zakażeniach (przeciwnieinfekcyjne)
- L – Leki przeciwnowotworowe i immunomodulujące
- M – Układ mięśniowo-szkieletowy
- N – Ośrodkowy układ nerwowy
- P – Leki przeciw pasożytnicze, owadobójcze i repelenty
- R – Układ oddechowy
- S – Narządy wzroku i słuchu
- V – Różne (varia).

W analizowanym materiale 21 % stanowiły **zapożyczenia sztuczne**, czyli leksemy, w których występuje obcy, a nie polski formant prefiksalny lub które są tworzone z obcych części składowych. Wyróżniam 2 grupy zapożyczeń sztucznych:

1) grupa, w której cząstki pochodzą z jednego języka (4%), np. *antybiotyk* – gr. *anty* „przeciw” + gr. *biōtikós* „życiowy”; *patologiczny* – od *patologia* – gr. *pathos* „cierpienie” + gr. *logos* „rozum, zbior”; *neurologie* – gr. *neuron* „nerw” + gr. *patheia* „leczenie”; *leukoencefalopatia* – gr. *leukos* „biały” + gr. *enképhalos* 'mózg; *leukocytoza* – gr. *leukos* „biały” + gr. *kytos* „komórka”; *neuropatia* – gr. *neuron* „nerw” + gr. *Patheia* „leczenie”; *angiotensyne* – gr. *angeion* „naczynie” + gr. *genesis* „powstawanie”; *akromegalia* – gr. *ákron* 'kończyna' + gr. *mégas, megálos* „wielki”.

2) hybrydy – grupa, w której cząstki pochodzą z różnych języków (17%), np. *prostaglandyna* – fr. *prostate* „prostata” + łac. *glandula* „gruczoł”; *neuropatia* – gr. *neuron* „nerw” + gr. *patheia* „leczenie”; *neutrofil* – łac. *neutrum* „nijakie” + gr. *philos* „przyjazny”; *ginekolog* – fr. *gyneco* „kobieta” + gr. *logos* „zbior, rozum”; *ginekologiczny* – przym. od *ginekologia* – fr. *gyneco* „kobieta” + gr. *logos* „zbior, rozum”; *dysfunkcja* – gr. *dys* „nie, zle” + łac. *functio* „wykonywac, pelnic”; *antyretrowirusowy* – gr. *anty* + fr. *rétro* + *wirus*; *antykoagulant* – gr. *anti* + łac. *coagulatos* 'zakrzepły'; *antykoncepcja* – gr. *anti* „przeciw” + łac. *conceptio*

„poczecie“ (blm); antykoncepcyjny – gr. *anti* „przeciw“ + lac. *conceptio* „poczecie“, antydiuretyczny – gr. *anti* 'przeciw' + fr. *diurétique*; mikrolitr – gr. *mikro* „maly” + fr. *litre* „litr”; mikromol – gr. *mikro* „maly” + ang. *mol*; mikrometr – gr. *mikro* „maly” + fr. *mètre*; mikrokrystaliczny – gr. *mikro* „maly” + skr. *krystali(ni)czny* (od niem. *kristallinisch*).

Zapożyczenia pośrednie są to wyrazy, które przedostały się do języka polskiego z jakiegoś języka poprzez inny język, co wpłynęło na ich formę, np.: fr. *allergie* – niem. *Allergie* – pol. *alergia*, gr. *bakteria* – fr. *bacterie* – pol. *bakteria*; ang. *eventual* – fr. *eventuel* – pol. *ewentualny*; gr. *γλυκός* – lac. *glucosum* – ang. *glucose* – pol. *glukoza*, ang. *hospitalize* – fr. *hospitaliser* – pol. *hospitalizowany*.

Zapożyczenia bezpośrednie dostały się do języka polskiego bez pośrednika, np.: fr. *activation* – pol. *aktywacja*, lac. *aggregatio* – pol. *agregacja*, lac. *actualis* – pol. *aktualny*, niem. *Zellulose* – pol. *celuloza*.

Ze względu na kryterium przyswojenia podzieliłam analizowane leksemy na 2 typy.

1) Zapożyczenia częściowo przyswojone (31%), do których należą wyrazy i zwroty obce, mające uproszczoną wymowę i pisownię, nieodmienne lub mające oryginalną wymowę. Są to wyrazy odczuwane w języku polskim jako obce ze względu na wymienione powyżej powody. Można je podzielić na:

a) zapożyczenia, które mają oryginalną wymowę, np.: pol. *refluks* – z fr. *reflux*, pol. *test* – z ang. *test*, pol. *jogurt* – z fr. *yoghourt*, pol. *stadium* – z lac. *stadium* (lp);

b) zapożyczenia, które mają uproszczoną pisownię np.: pol. *ryzyko* – z niem. *Risiko*, pol. *antygen* – z n.-lac. *antigen*, pol. *witamina* – z fr. *Vitamine*.

2) Zapożyczenia całkowite, czyli wyrażenia z języków obcych odczuwane jako rodzime ze względu na spolszczoną formę, całkowicie adaptowaną do polszczyzny (69%), np.: pol. *eksponować* – z niem. *exponieren*; pol. *hospitalizowany* – z fr. *hospitaliser*, pol. *terapeutyczny* – z fr. *therapeutique*, pol. *ewentualny* – z fr. *eventuel*, pol. *wirus* – z fr. *virus*, pol. *modulator* – z wł. *modulare*.

Ze względu na kryterium pochodzenia podzieliłam analizowane zapożyczenia na: łacińskie, greckie, niemieckie, francuskie angielskie i włoskie, co zostało przedstawione w tabeli 1.

język	przykłady
zapożyczenia sztuczne	<i>akromegalia, antybiotyki, antydiuretyczny, autoimmunologiczny, cyprofloksacyny, diagnostyczny, leukocytoza, antyestrogen, neuro-psychiatryczny, neutrofil, nukleotydy, prostaglandyna.</i>
Zapożyczenia z języka łacińskiego	<i>agregacja, aktualny, antygen, dieta, chirurgiczny, definiowany, element, naturalny.</i>

Zapożyczenia z języka niemieckiego	<i>aspiryna, celuloza, cynk, enzym, funkcjonowania, infekcja, jogurt, kliniczny, klinika, kombinacja, preparat.</i>
Zapożyczenia z języka francuskiego	<i>aktywator, aktualizować, bakteryjny, etiologia, hospitalizowany, jod, jodowany, menopauza, operacja, perforator, pompa, wirusowy, witamina.</i>
Zapożyczenia z języka angielskiego	<i>glukoza, hormon, hormonalny, kodowac, medinfo, medical, medicalinformation, steroid, substytut.</i>
Zapożyczenia z języka włoskiego	<i>modulator</i>

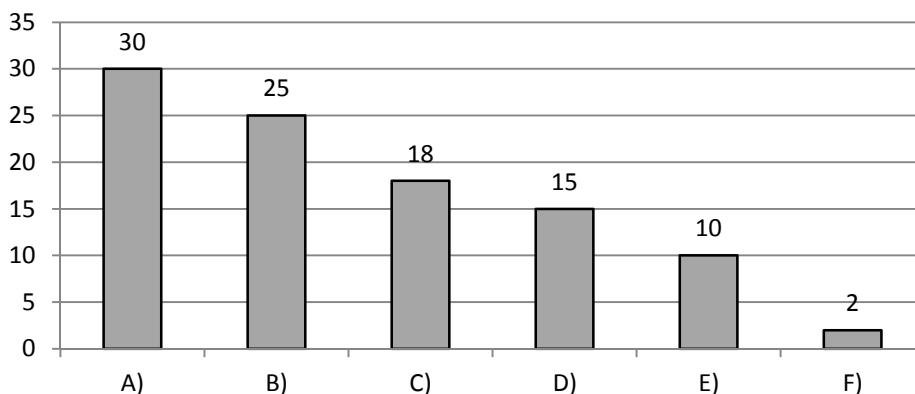
Tab. 1

W XX w. dla słownictwa medycznego charakterystyczne są zapożyczenia sztuczne o pochodzeniu grecko-łacińskim, które są bardzo często spotykane w medycznej terminologii naukowej. Oprócz tego istnieje grupa zwrotów i wyrażeń łacińskich, które funkcjonują w niezmienionej oryginalnej formie, w której zostały zapożyczone i w której przetrwały do czasów dzisiejszych, np. *in vitro*, *pro dose*.

Obok zapożyczeń o pochodzeniu grecko-łacińskim we współczesnym języku polskim są wyrazy będące efektem oddziaływania języków francuskiego i niemieckiego. Zapożyczenia z innych języków, na przykład z włoskiego, zdarzają się natomiast dość rzadko. Pokazuje to tabela 2.

Analizowane teksty w ulotkach dołączanych do leków, przeznaczone dla fachowców i pacjentów aptek, zawierały zapożyczenia stanowiące 21% słów użytych w całym tekście.

A) zapożyczenia sztuczne B) łaciński C) niemiecki
D) francuski E) angielski F) włoski

Tab. 2

Przy analizie wybranych ulotek medycznych wychodziłam z założenia, że zawierają one mnóstwo terminów specjalistycznych w tym nazw medycznych, nazw związków chemicznych, substancji czynnych i nazw leków (48%).

Językami, z których najczęściej pochodzą zapożyczenia wzbogacające język polski w analizowanych tekstach, są: łaciński, niemiecki, francuski, angielski. Zapożyczenia sztuczne były natomiast najliczniejsze wśród terminów naukowych, a zwłaszcza wśród nazw różnych związków chemicznych. Oczywiście, zapożyczenia z języka łacińskiego i ich derywaty stanowią do dziś znaczącą część zasobu leksykalnego, używanego w tekstach dołączanych do leków. Dziś dodatkowo obserwuje się silny wpływ języka angielskiego ze względu na komputeryzację, internet oraz cybernetyczny postęp techniczny we wszystkich dziedzinach medycyny.

Zapożyczenia odgrywają ważną rolę w rozwoju polskiego języka medycznego, są dla niego naturalne, gdyż wzbogacają jego słownictwo i nadają mu międzynarodowy charakter. Jako główne przyczyny zapożyczeń wymienia się zwykle potrzebę nazwania nowych produktów i nowo odkrytych zjawisk, nie mających jeszcze określeń polskich, dążenie do stworzenia płaszczyzny dla dialogu naukowego i technicznego pomiędzy środowiskami medycznymi w różnych krajach, a także umożliwienie łatwiejszego dostępu czytelników do tekstów specjalistycznych.

Obecność dużej liczby terminów-dubletów w ulotkach polskich, czyli umieszczanie obok międzynarodowej nazwy naukowej powszechnie stosowanej w języku polskim nazwy popularnej, wskazuje na to, że teksty zawarte w polskich ulotkach dołączanych do sprzedawanych lekarstw są przeznaczone nie tylko dla ekspertów z dziedziny medycyny, ale także dla osób, które nie są specjalistami.

Skróty użyte w tekście

ATC - klasyfikacja anatomiczno-terapeutyczno-chemiczna

blm.- brak liczby mnogiej

n.-łac. - nowołaciński

skr. - skrot

tab. - tabela

Bibliografia

- Kaepfel V. (red.), 1998, *Duden–wörterbuch medizinischer Fachausdrücke Mannheim*; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag.
- Lukszyńska J., 2002, *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej*, Warszawa.
- Hałas B., 1995, *Terminologia języka prawnego*, Zielona Góra.
- Haugen E., 1950, *The analysis of linguistic borrowing*. Language 26.2., s. 211-231
- Koller W., 2004, *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*, Heidelberg; Wiesbaden: Quelle & Meyer.
- Kornelius J., Diller H. J., 1978, *Linguistische Probleme der Übersetzung*, Verlag: De Gruyter.
- Markowski A. (red.), 2002, *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Malczewski J., 1993, *Szkolny słownik nauki o języku*, Warszawa.
- Badziński A. (red.), 2011 *Medyczny słownik kolokacji polsko–angielski–angielsko–polski*, Warszawa.
- Polański K. (red.), 2003, *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław – Warszawa – Kraków.

- Prunč E., 2002, *Einführung in die Translationswissenschaft: Orientierungsrahmen – 2.*, erweiterte und verbesserte Auflage, Band 1. – Graz : Institut für Translationswissenschaft.
- Кияк Т., 2008, *Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць*, Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, №38, с. 77–80.
- Петрух Л. І., Головка І. М., 2012, *Українсько–латинсько–англійський медичний енциклопедичний словник*: 4 т. / Укладачі:– К. : ВСВ «Медицина».
- Словник української мови: в 11 томах. – 1970. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sum.in.ua>*
- Український правопис* / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Ін-т укр. мови. – К.: Наук. думка, 1994.
- Вине. Ж. П., Дарбельне Ж., 1978, *Технические способы перевода : Текст. / Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М. : Международные отношения, с. 157–167.*
- Дворецкий И. (red.), 1976, *Латинсько–русский словарь*, „Русский язык”.
<http://sjp.pwn.pl/lista/A.html>
<http://www.urpol.gov.pl/>
<http://www.wsjp.pl>

The functioning of the newer loanwords in Polish (on the material of medical terminology)

Summary

The usage of foreign words which have been adopted into the Polish language (regarding medical terminology). The article evaluates package inserts of medications which contains detailed information on all aspects of the medicine, including ingredients and chemical agents. The article contains an analysis of select words that have been adopted into the Polish language over several years. Classification of non-native words adopted into the Polish language is based on a criterion of subject, criterion of etymology, criterion of assimilation).